

Никола Ранисављевић

архивиста и историчар

Међуопштинског историјског архива Ваљево

**ЦРКВЕНЕ МАТИЧНЕ КЊИГЕ МАНАСТИРА
ПУСТИЊЕ (1837–1902)**

Црквене матичне књиге чине непроцењиво културно благо наше земље. У Кнежевини Србији стављене су под државну надлежност почев од 1837. године. Од тада се редовно води евиденција крштених, умрлих и венчаних по посебно прописаним и штампаним обрасцима. Како је већина људи, као и добар део државних чиновника у првој половини XIX века била неписмена, тај задатак је поверен свештенству. За увођење обавезе вођења црквених матичних књига у Кнежевини Србији највеће заслуге припадају митрополиту београдском и српском Петру Јовановићу (1833–1859) као и Српском књазу Милошу Обреновићу (1815–1839, 1858–1860).¹ Уредба којом је регулисано вођење протокола крштених, венчаних и умрлих издата је 22. децембра 1836. године. Ова уредба није сачувана, али из преписке Архијерејског сабора и ужичког епископа Јоаникија од 3. септембра 1865. године види се да је она постојала.²

У Међуопштинском историјском архиву Ваљево чувају се протоколи крштених, умрлих и венчаних из 19 парохија ваљевског округа. Матичне књиге категорисане су у архивску грађу од

¹ Мирољуб Арсић, *Црквене матичне књиге у законским њројисима Кнежевине Србије*, Краљево, стр. 1

² Зборник правила, уредаба и наредаба Архијерејског сабора православне српске цркве у Краљевини Србији (1837–1900), Београд 1900, стр. 30

изузетног значаја и у овом тренутку представљају највреднију и највише коришћену грађу у овом архиву.

Матичне књиге манастира Пустиње преузете су од Скупштине општине Ваљево у два наврата 7. марта 1988. и 29. априла 1998.³ Нажалост нису све матичне књиге манастира Пустиња сачуване. Сачувано је само шест књига за периоде 1837–1880, 1899–1902:

- матичне књиге крштених 1839–1860. и 1899–1902, две књиге
- матичне књиге венчаних 1837–1880, две књиге
- матичне књиге умрлих 1837–1880, две књиге

Немамо података о томе зашто остале књиге нису сачуване, да ли су изгубљене или из неког разлога уништене. Матичне књиге манастира Пустиња су у изузетно лошем стању. Неопходно је што пре урадити конзервацију и рестаурацију, и на тај начин их заштитити и сачувати од даљег пропадања. Само је књига крштених 1837–1860 конзервирана и рестаурирана у Архиву Србије 2005. године.

Села која су припадала пустињској парохији у XIX веку била су: Вујиновача, Суводање, Станина Река, Ребељ, Мијачи, Совач, Поћута и Тубравић.⁴ Нису сви мештани Тубравића припадали пустињској парохији, већ се један део њих крштавао у Грачаници. У матичним књигама 1837–1855. наилазимо на назив места Слетник. То је стари назив за Вујиновачу, који од 1855. године полако престаје да се користи.⁵

Први протоколи који су штампани 1837–1870. пружају нам само основне податке о крштеним и умрлим. Приликом крштења свештеник је уписивао податке како следи: пол детета и датум рођења, затим име и презиме оца, име мајке и место пребивалишта, име свештеника и цркве у којој је дете крштено, име детета, име кума и одакле је. Са стране су уписивани година, месец и датум крштења.

Протоколи умрлих 1837–1872 пружају нам мање података од протокола крштених. Свештеник је податке уписивао следећим

³ Записници о преузимању архивске грађе бр. 175 и бр. 151.

⁴ Календар српске православне цркве, Београд 1996, стр. 251

⁵ Фонд А.8.319. Црква Ваведена пресвете Богородице у манастиру Пустиња – Вујиновача (1622–), 1837–1880, 1899–1902. Матична књига крштених 1839–1860.

редоследом: име и презиме преминулог и место пребивалишта, име свештеника и цркве, месец и дан смрти, на ком гробљу је сахрањен. Са стране свештеник је уписивао годину, месец и дан сахране. Интересантно је да ни у протоколе крштених ни у протоколе умрлих презимена жена нису уписивана.⁶

Временом обрасци протокола се мењају и пружају више података. Матична књига умрлих манастира Пустиња 1872–1880 има више рубрика за унос података од ранијих образаца, тако да из ње можемо сазнати колико година је упокојени(а) живео(ла), брачни статус, да ли су се пре смрти исповедили или не, а последња рубрика остављена је за напомене.⁷

Обрасци протокола крштених манастира Пустиње за период 1899–1902. године умногоме се разликују од протокола крштених из периода 1839–1860. Више се не штампају и нису уношени подаци на црквенословенском, већ на српском језику.⁸ Пружају нам доста више података него ранији протоколи. Из њих можемо сазнати занимање оца, у које доба дана је дете рођено, занимање кума, које дете је по рођењу оцу а које мајци, да ли се дете родило са неким телесним недостацима, је ли дете ванбрачно, као и дан, месец и година смрти и заводни број из књиге умрлих – што је очигледно накнадно уписивано.

Интересантан је податак да је почетком XX века у Пустињи крштено више деце француског порекла. Наиме, Француско акционарско друштво имало је концесију на експлоатацију рудника у Ребељу. У матичној књизи крштених 1899–1902 можемо видети да су радници који су били француског држављанства крштавали своју децу у манастиру Пустиња. На 396. страни матичне књиге крштених Француз из Лиона Симеон Ескидје Еузебрје и Дениза Францоаз Мило крстили су свог сина Андреа у дому родитеља у Ребељу. Дете је крстио игуман манастира Пустиња Марко Бирчанин.⁹ У матичној књизи крштених 1899–1902 можемо наћи још оваквих примера.

⁶ Манастир Пустиња, Матична књига умрлих 1837–1872.

⁷ Манастир Пустиња, Матична књига умрлих 1872–1880.

⁸ Од 1880. године обрасци протокола крштених, умрлих и венчаних штампани су само на српском језику.

⁹ Манастир Пустиња, Матична књига крштених 1899–1902, стр. 396.

Анализирајући матичне књиге крштених 1839–1860 и матичне књиге умрлих 1837–1872, долазимо до закључка да је на територији пустињске парохије у овом периоду природни прираштај становништва у порасту. Наиме у периоду од 1839–1860. године на овом подручју крштено је 980 деце, док је током истог овог периода укупно умрло 568 људи. Знајући да средином XIX века већих миграција становништва није било, долазимо до закључка да је природни прираштај био у порасту. Највише деце и људи крштено је и умрло у селима Суводање, Вујиновача и Станина Река, те стога долазимо до закључка да су ова места била и највише насељена.

Анализирајући матичне књиге умрлих 1872–1880 године дошли смо до податка да је у овом периоду просечно умирало 63 људи годишње. Највише људи умрло је током 1874. године када је на овом подручју владала епидемија „великих краста“¹⁰ и 1876. године када је почео Српско-турски рат (1876–1878). И сам парох манастира Пустиња Марко Бирчанин написао је у напоменама књиге умрлих 1872–1880 – „овај ме је парох заступао за време рата србско-турског у коме сам учествовао до јесени“¹¹. Док је свештеник Марко Бирчанин учествовао у Српско-турском рату, њега је мењао причевачки парох Милан Лаковић. Током 70-тих година XIX века веома мали број људи је достигао старост преко 60 година (између 10-15%), већином су људи умирали врло млади, а 30-40% од укупног броја преминулих била су деца млађа од 10 година. Са друге стране, у овом периоду Ранко Вуковић из Лукарића и Ранисав Васиљевић из Совча доживели су стоту, што је и данас права реткост. Иначе деца и одрасли умирали су из разних разлога. Неколико деце умрло је од „црвеног ветра“¹², људи су налажени смрзнати на путевима, било је убиства, жене су умирале на порођају, било је смрти од уједа паса итд...

У сврху истраживања, а нарочито порекла, доста информација могу нам пружити матичне књиге венчаних. Протоколи венчаних манастира Пустиње обухватају период без прекида од

¹⁰ Велике богиње

¹¹ Манастир Пустиња, Матична књига умрлих 1872–1880, стр. 39

¹² Црвени ветар је у XIX веку била болест са високим леталитетом. Црвени ветар је инфективно обољење коже коју проузрокује бактерија из фамилије стрептокока.

1837–1880. године. Пружају нам драгоцене податке као што су име и презиме младожење и место пребивалишта, име невесте, име и презиме њеног оца и место пребивалишта, име свештеника који је извршио свети обред венчања, име презиме и из ког места је кум, година, месец и дан венчања. У књизи венчаних 1876–1880 можемо наћи додатне информације као што су година старости младожење и невесте, којим занимањем се баве, као и занимање кума. Обрасци ових протокола штампани су на црквенословенском језику.¹³

Свештеници Никола Давидовић и Партемије Јаковљевић заједно су водили матичне књиге од 1837–1845. године. Никола Давидовић је након 1845. године сам наставио да води евиденцију све до 1862. године. Парох манастира Пустиње Раико Глишић водио је матичне књиге наредне две године¹⁴, а њега су наследили свештеници Андра Поповић и Захарим Лазаревић. Епископ Шабачки рукоположио је за ђакона Марка Бирчанина 1869. године. Неколико месеци касније Марко Бирчанин добио је обавезу да брине о пустињској парохији. Био је родом из Суводања, а игуман манастира постао је 1876. године. Ту свету дужност обављао је све до своје смрти 1904. године, а током овог периода водио је евиденцију и бринуо се о црквеним матичним књигама.¹⁵

Обиље података које нам пружају црквене матичне књиге, као и период њиховог настанка, ставља их у сам врх културних добара од изузетног значаја. Из истог разлога овај фонд најчешће је коришћен од стране истраживача у Историјском архиву Ваљева. Како бисмо заштитили ово културно-историјско благо, најстарије црквене матичне књиге су дигитализоване и као такве користе се у сврху истраживања и доступне су свим заинтересованим посетиоцима архива.

¹³ Манастир Пустиња, Матична књига венчаних 1837–1875, 1876–1880.

¹⁴ Јеванђеља на Велики четвртак и Велики петак, Москва 1850, стр. 1

¹⁵ Богослужбена књига Пентикостар, Кијев 1813, стр. 1

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Фонд А.8.319. Црква Ваведења пресвете Богородице у манастиру Пустиња–Вујиновача (1622–), 1837–1880, 1899–1902. Матичне књиге крштених, умрлих и венчаних.
- Јеванђеља на Велики четвртак и Велики петак, Москва 1850.
- Богослужбена књига Пентикостар, Кијев 1813.
- Мирољуб Арсић, Црквене матичне књиге у законским прописима Кнежевине Србије, Краљево.
- Зборник правила, уредаба и наредаба Архијерејског сабора православне српске цркве у Краљевини Србији (1837–1900), Београд 1900.
- Календар српске православне цркве, Београд 1996.
- Записници о преузимању архивске грађе бр. 175 и бр. 151.